

7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi

Açılış Bildirgesi

(21 Kasım 2001)

Prof. Dr. Korkut BORATAV (*)

Sosyal Bilimler Derneği'nin Yönetim Kurulu ve değerli arkadaşım Oğuz Oyan, benden bu açılış konuşmasını yapmamı istedikleri zaman, bu davetten, tabii ki, onurlandım. Ancak bu görevi ciddi bir tebliğ bekleyerek bana vermişlerse, onları hayal kırıklığına uğratacağım. Bu kalabalık ve düzeyli sosyal bilimci topluluğunun tümü için ilginç ve anlamlı olabilecek bir bilimsel bildirge sunmam esasen mümkün değildir. Ben burada yüksek sesle düşüneneceğim. Dinlemek üzere olduğunuz açılış tebliği, Türkiye'de sosyal bilimin bazı sorunları üzerine yüksek sesle düşünmekten ibaret bir soyleşidir.

Madem yüksek sesle düşünüyoruz, içinde bulunduğumuz ilginç ortama ilişkin bir-iki gözlem yapayım: Muhteşem bir salondayız. Üniversitemiz, bu olağanüstü kongre salonunu yapma fırsat ve olanağını bulmuş. Fakat Sayın Rektör biraz önce, "Salonumuz soğuktur. Belediye doğal gazımızı kısıtı, faturaları ödeyemiyoruz." dedi. Yani üniversitelerimizde öyle bir yapı var ki, bir tarafı büyüyor, öbür tarafı güdük kalıyor. Sayın rektör üniversite öğretim üyelerinin özlük haklarıyla ilgili sorunlara değinmedi; daha geniş bir konuşma yapsaydı, onu da ele alacağını biliyorum. Sonra da Sayın Bakan konuştu

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

ve öğrencilerin parasal katkı yaparak, bir anlamda faturayı kapatmanın yolunu da buldu. Ben de bu salondaki genç öğrencilere şu tavsiyede bulunuyorum: 40 yaşını aşkın hangi siyasetçi size, “öğreniminizin karşılığında para ödemeniz gerek” dediği anda, “Önce siz yüksek öğrenim verginizi ödeyin; sizlerin bu konuma gelmenize katkı yapan, parasız yükseköğretimin karşılığını siz ödeyin, sonra bizden isteyin.” diye tepki gösteriniz.

Konumuza gelelim; yani Türkiye’de sosyal bilimler üzerine biraz yüksek sesle düşünelim. Bu konuda dört tema üzerinde duracağım. Söyleyeceklerim basit, sıradan gözlemler, bunlarda fazla bilgelik aramayın. Hele benim kuşağıma yakın meslektaşlarım için söyleyeceklerimin fazla ilginç olmayan şeyler olduğunu tahmin ediyorum.

-I-

İlk olarak **sosyal bilimlerde disiplinler-arası iletişim** üzerinde duracağım. Bu tema, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi ile yakından ilgili: Dikkat ediniz, “sosyal bilimler” ailesinin bütünlüğü, ortak öğeleri üzerine kurulmuş bir yapı ve düzenleme... Sosyal bilimlerin bütünlüğü üniversitelerimizde unutulmuş iken, hatta fakülteler arasında parçalanmış iken Sosyal Bilimler Derneği bu aileyi kendi bünyesinde birleştirme çabasını gösteriyor ve senelerden beri iki yahut üç yıllık aralıklarla Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’ni topluyor; bizlere diyor ki, “berabersiniz, yakından akrabasınız”. Bu güzel yaklaşımın değerini bilelim ve yaşatmaya devam edelim. Benim bildiğim, Batı aleminde biri Fransa’da, biri Amerika’da iki tane “sosyal bilim” veya “sosyal araştırma” okulu var ve her ikisi de sosyal bilimler ailesindeki ayrılıkların abartılmasını, uç noktaya kadar götürülmesini kabul etmeyen bilim kurumları.

Türkiye’de Derneğimizin temsil ettiği birleştirici yaklaşımın değerini bilelim ama inkâr edemeyiz ki, sosyal bilim ailesinin içine giren bilim kollarının kendi öz konuları, varlık alanları, görelî olarak farklılaşmış olabilecek yöntemleri, araştırma gündemleri vardır. Bu kollar arasında, hatta her bilim kolunun içinde uzmanlaşma yaygınlaşıyor ve kaçınılmaz bir hal alıyor. Aydınlanma döneminin evrensel aydınlarını, ansiklopedistlerini, 19. yüzyılın disiplinler-üstü dev aydın tiplerini aramak, artık aşırı bir beklenti olur. Ancak yine de şunu vurgulayalım ki, sosyal bilimlerin ortak alanı toplumdur ve toplumu araştıran bilim insanlarının birbirinden kopuk, habersiz, ayrı gettolar

içinde iletişimsiz bulunmaları da çok sakıncalıdır. Bu nedenle ister istemez, bilinçli ya bilinçsiz ortak gündemleri olacaktır. Ve ortak gündemler varsa en azından disiplinler-arası sistematik iletişimin, hatta giderek de disiplinler arası işbirliği ve ortak çalışmaların verimli olacağını düşünüyorum. Ben geçmişte tarihçi, sosyolog ve siyaset bilimcisi arkadaşlarımla, üstelik bazıları bu Sosyal Bilimler Derneğinin çatısı altında ortak araştırmalar içinde bulundum. İstisnasız hepsinde komşu disiplindeki meslektaşlarımdan çok şeyler öğrendim. Öyle sanıyorum ki, bu araştırma ürünleri, çalışmamızı ayrı ayrı yapsaydık, elde edeceğimiz sonuçlara göre çok daha ilginç ve anlamlı olmuştur. Örneğin hane halklarına dönük anketlerden sağlanan bilgiler, benim mesleğim tarafından pek itibar görmez; ama ben bu ortak araştırmalardan bazılarında fark ettim ki, sosyologların, sosyal antropologların, hatta siyaset bilimcilerin sevdiği bu türden çalışmalar iktisada özgü kimi sorunlara aydınlık getirmektedir.

Bizim kuşaktan meslektaşlarımdan iyi bildiği bir bilim kadını vardı, Joan Robinson. O, “iktisat, sosyal bilimlerin kraliçesidir” derdi. Bu övgülü yargının ardında, doğa bilimlerine en yakın olan sosyal bilim alanının iktisat olduğu saptaması vardı. Biz de buna inandık, bunun bilinciyle yetiştik, biraz da diğer komşu bilim kollarına caka sattık. 40 yılı aşan bir süredir akademik anlamda iktisat mesleğinin içinde bulunan bir kişi olarak bugün bana öyle geliyor ki, iktisat bilimi, benim başladığım zamanki gibi değil, iktisatçılar biraz ölçüyü kaçırdılar. Kendilerini bir yandan soyutladılar, izole ettiler, bir yandan da bazı iddialara göre diğer sosyal bilimleri kolonize etmeye, istila etmeye başladılar. Bu, aslında iktisadi toplumsal içeriğinden uzaklaştıran bir yaklaşımla da paralel meydana geldi. Araçlar, bilimin kendine özgü içeriğinden bağımsızlaştı, hatta onun yerine geçmeye başladı. Bu durumdan rahatsız olan pek çok bilim insanı tanıyorum ki, akademik hayatlarının ileri bir aşamasında, tarihe, sosyolojiye, siyaset bilimine, “uluslararası politik iktisat” denilen bir yeni disipline geçtiler. Transfer oldukları bilim koluna çok olumlu katkılar yaptılar, bizim alanımız için de kayıplara neden oldular. Buradan hareketle şunu söylemek istiyorum: İktisadın bu sözü geçen hem aşırı izolasyon, hem de komşularını istila etme eğilimi, hem iktisat için, hem de diğer sosyal bilim kolları için zararlı oldu. Diğer sosyal bilim alanlarında da içe kapanma eğilimleri olabilir, çok iyi bilmiyorum. Eğer öyle ise, bence, yazık olmaktadır. Kendi değerlendirme ve algılamalarımı sizlere kabul ettirme gücüne sahip değilim. Ancak komşu disiplinlerde neler olduğunu, komşu disiplinlerin kendi alanınıza ne gibi katkılar yapabileceğini, onların sizden neler öğrenebi-

leceğini, ortak gündemler etrafında işbirliği yapıp yapamayacağınızı; bu kongreye bildiri sunan, tartışmacı olarak, dinleyici olarak katılan genç meslektaşlarımız için tavsiye etmek cüretinde bulunuyorum. Bu tebliğde birinci olarak sizlerle paylaşmak istediğim düşünceler bunlar idi.

-II-

İkinci olarak ele almak istediğim konuyu bir başlık olarak ifade etmekte biraz zorluk çekiyorum. “**Sosyal bilimlerin dili ve yerelliği**” diyebilirsiniz, “**Türkçe mi, İngilizce mi?**” diyebilirsiniz veya “**Türkçe bilimsel üretimin sorunları**” diyebilirsiniz. Ben bu temalar çevresinde düşündüklerimi sizlerle paylaşmaya başlayayım; içerik başlığı kendiliğinden tanımlasın.

Herkesin bildiği gibi (ve ne mutluyuz ki) Türkçe, bir bilim dilidir ve bir sosyal bilim dilidir. (Ben bu konuyu “lisans eğitimi, lisanüstü eğitim Türkçe mi, İngilizce mi olsun” tartışmasına getirmek istemiyorum, benim tartışacaklarım bunun dışında.) Türkiye’de sosyal bilim ürünlerinin büyük bir bölümü Türkçedir. Örneğin iki dilde yayın yapan ODTÜ Gelişme Dergisi’nin Fikret Görün’e armağan olarak yayımlanan son sayılarından birinin makale dökümüne bakınız. 17 makale var, hepsi ilginç ve önemli çalışmalar ve hepsi Türkçe. Türkçe bilimsel üretim, diğer akademik yayınları da dikkate alırsanız, hâlâ egemendir.

Bu sıradan olgudan hareketle birkaç gözlem yapmak istiyorum.

Birinci gözlemim, uluslararası sosyal bilim dilinin giderek İngilizce olması ile ilgili. “Batı dilleri” değil, İngilizce... Ana dilleri İngilizce olmayan Batılı sosyal bilimciler de ürünlerini İngilizce’ye aktarmakta özen ve çaba gösteriyorlar. Bu bakımdan bilim ürünlerinin bir bilim dili olan Türkçe ile yapılması, uluslararası sosyal bilim haznesine Türkiye’den yapılan katkılar bakımından Türkiye’yi Hindistan, Pakistan, Anglofon Afrika’ya göre handikaplı yapıyor. Hem bu nedenle, hem de Batıya öykünme gibi bazı dış etkenlerin de katkısıyla, özellikle akademik mesleğin içindeki sosyal bilim insanlarının yabancı dilde ve özellikle İngilizce’de yayınlama baskısı altına girdiklerini görüyoruz. Bazı kurumlarımız, terfilerde, akademik değerlendirmelerde İngilizce yapılmayan yayınları ikinci sınıf telakki ediyorlar. Ben bu olgunun doğurduğu fiili baskının varlığına rağmen, Türkçe yayınlamaya devam etmemizde büyük yarar görüyorum; yani Türkçe sosyal bilim birikimi dış dünyaya intikal etsin veya etmesin, yerel bir hazne ve hazine olarak varlığını sürdürmesinde büyük yarar görüyorum. Niye olduğunu da açıklamaya çalışayım: Sosyal bilimlerin ortak konusu toplumdur ve Türkiye’de çalışan sosyal

bilimcilerin ister istemez Türkiye toplumu üzerinde odaklaşması kaçınılmazdır. Böyle bir zaruret yoktur, elbette genel evrensel, metodolojik ve kuramsal katkılar yapabilirler ve yapıyorlar. Elbette Türkiye dışındaki toplumlar üzerine analiz ve araştırma yapıyorlar ve yapmalıdırlar. Ancak odak noktası Türkiye toplumu oldukça, sosyal bilim ürünlerinin büyük ölçüde yerel olması da kaçınılmazdır. Türkiye olgusu üzerinde odaklanan ürünlerin, diğer ülke olgularıyla birlikte ve keza kuramsal ve metodolojik alandaki katkıları da hedefleyerek uluslar arası bilim ortamına İngilizce olarak aktarılması elbette önemlidir. Ancak, Türkçe üretim ve yayının önceliğini ihmal etmeden... Türkçe ve Türkiye'de çok ciddi bir bilimsel bilgi birikimi ve geleneğinin varlığını unutmadan...

Bu saptama ve değerlendirmelerle bağlantılı olan ikinci gözlemim, uluslar arası piyasada kendisine talep duyulan sosyal bilimci olma ve yetiştirme tutkusunun üniversitelerimizde yarattığı bazı sapmalarla ilgili... Bu tür sapmaların bilimsel üretimden ziyade yüksek öğrenimle ilgili bir yansımaları, bir meslektaşımız, Eyüp Özveren şöyle eleştiriyor: *“Öğretimini ABD üniversitelerine ders ve sınav soru bankaları düzeylerinde bile endeksleyen üniversiteler, giderek ABD üniversitelerinin yerel şubelerine dönüşerek uzun dönemde tümüyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Gelir dürtüsüyle harekete geçen Anglo-Amerikan üniversiteleri, şimdiden bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeleri değerlendirerek uzaktan öğrenim programlarını başlatmışlardır. Gün geçtikçe ‘aslı varken benzerine ne gerek var’ mantığı gereği özgünlüğünü gözden çıkarmış yerel üniversitelerin gözden ve gündemden düşmeleri kaçınılmazdır. Birinci sanayi devrimini kaçırmış olan Osmanlı mirasçısı Türkiye’de gecikmeli olarak ve bin bir güçlükte ortaya çıkan yüksek öğretim sistemi, bu kez iletişim devriminin ağır faturasını ödemek zorunda kalabilir.”* Özveren’in vurgusu üniversite eğitiminde yerellikten uzaklaşmanın, aynı zamanda özgünlüğün de yitilmesi riski üzerinde... Ben bu riskin, sosyal bilim üretimi için daha da fazlasıyla geçerli olduğunu düşünüyorum. Ve bu nedenle, Türkiye içinde ve Türkçe sosyal bilim ürünlerini sürdürmemiz gerekiyor. Sosyal bilim, toplumla ilgili bağlarının bu kadar kuvvetli olması nedeniyle yereldir ve yerelliğin önemini idrak edelim, değer verelim, yerel ürünlerimizin uluslararası sosyal bilim dünyasına intikal etmesine gayret sarf edelim; ama tüm çalışmamızın, tüm yönelişimizin de dış piyasalar-öncelikli olmasını yararlı görmüyorum.

Bu çerçevede içinde üçüncü olarak bir olumlu, bir de olumsuz gözlem yapacağım. Türkçe üretmek bilim insanlarımızın, bir anlamda, toplumsal görevidir de. Zira, doğa bilimcilerinin aksine sosyal bilim ürünleri sadece bilim ala-

nının uzmanlarına değil, uzman olmayan aydın kamuoyuna da intikal eder. Sosyal bilim alanında Türkçe yayınların bir bölümü (çoğunlukla akademik dergilerde yayımlanan doğa-bilim ürünlerinin aksine) ticari yayınevleri tarafından kitaplaşmakta ve kitaplar bilim alanının içindeki uzmanlarca değil, uzman olmayan okurlar tarafından izlenmektedir. Pek çoğumuzun en çok okunan, tartışılan yayınları bu tür kitap ve yazılardan oluşuyor. Bu, olumlu gözlem, bazı bakımlardan Türkiye'ye özgü olabilir; ne var ki, çok ciddi ve olumsuz bir sorun da içererek: Bilim insanlarımız birbirlerini okumamaktadırlar. Meslektaşlar-arası iletişimin daha çok sözlü (kimi zaman açık-oturum, panel sunuş ve tartışmaları içinde) olduğunu görüyoruz. Akademik dergilerde Türkçe yayımlanan bilim ürünlerinin okur sayısının ise çok az olduğunu sanıyorum. Bu dergilerde sosyal bilimciler arasında tartışma fiilen yoktur. Kitaplar "tanıtılır"; çok nadiren eleştirilir. Bilim insanlarımız birbirinden çekiyor mu? Hatır-gönül peşindeler mi? Üstelik, örneğin edebiyat-sanat alanında Türkiye'de yaygın bir tartışma ortamı vardır. Ben, meslek hayatımın, belki de gerçekten "tartışma" denebilecek çok verimli bir iletişimini akademik kimliği olmayan bir arkadaşımınla, Muzaffer Erdost'la Türkiye'de tarım yapısı üzerindeki bir polemik içinde yaşadım. Bu tartışma Batılı bir bilim dergisinde de değerlendirildi. Fakat kendi meslektaşlarımla, nadiren..... Bu konuda ben de tabii kusurluyum; bu işi ben de yapmadım, başkaları da... Böylece, birlikte kusuru paylaşalım; ama bunun sonunda Batı sosyal bilim alanında çok gördüğümüz o yazılı ve verimli tartışma geleneğini getirmemiş olduğumuzu da görerek...

Burada sonuncu gözleme geliyorum. Biraz önce değindiğim tartışma yoksunluğu, bilim insanlarımız uluslararası yayın piyasasına çıktıklarında, vahim bir sapmaya dönüşür. Dış dünyada doktora veya yabancı dilde yayın yapan Türkiyeli sosyal bilimciler, Türkçe yapıtlara, ancak ampirik malzemelerden yararlandıkları zaman referans verirler. *Nitelikli emek Batılılara, niteliksiz, düz emek ise Türklere aittir. Kuramsal katkılar İngilizce yapılır; Batılılarca yapılır; Türkçe katkılar ise "yerliler" in tüketimi için, ikinci sınıf ürünlerdir.* Bu durum, belki de, daha temelden bir kültürel tavırla ilgilidir. Türkiye, yabancı dil ve genel olarak yabancı ortama karşı bir patolojik ve kollektif bir aşağılık duygusu içindedir. Ve bilim insanlarımız da bu bu ruh halinden nasiplerini almışlardır. Size bir örnek vereyim: Biz, iktisatçılar olarak, yakın zamanda kriz üzerinde Türkçe yayın yapıyoruz, tartışma yapıyoruz. Ben bir ara Financial Times'a bir mektup yolladım, İngilizce iki parag-

raflık bir mektubum yayınlandı ve hele bu mektuba Cotarelli cevap verince, Türk basınında manşete alındık. Türkçe yayımlanan çok daha ayrıntılı ve ciddi çalışmaların kıymet-i harbiyesi yok; iki paragraflık basit bir mektubumuzu bir Batı gazetesi basınca değer kazanıyoruz. Bu tavrın başka benzerlerini de gördük. Türkiye'deki kriz üzerine Solow ve Dornbusch demeçler verdiler. Solow önemli bir iktisatçı, ama Türkiye'yi bilmiyor, Dornbusch Türkiye'yi özel olarak incelememiş, Türkiye hakkındaki bütün demeçleri sıradan, önemsiz şeyler; ama onların ağzından çıktığı için, olağanüstü önemler atfedilerek manşetlere giriyor. Türkiye'de ve Türkçe yapılan tartışmalar ise, ikinci sınıf, önemsiz katkılar olarak göz ardı ediliyor. Bu yabancı ürüne tutku, sosyal bilim ortamını aşan bir olay. Türkiye toplumunun bu bağlamda nasıl çözümleneceği sorusunu sosyal psikoloji uzmanlarına aktaralım. Öyle bir toplumuz ki, toplumumuzdaki sosyal tabakalaşmanın derinliğini New York Times, Laila hakkında yazı yazdığı zaman fark ediyoruz.

Kısacası, genç Sosyal Bilimcilere "birbirinizi okuyun, yazılı olarak eleştirin ve tartışın" tavsiyesinde bulunmak istiyorum. "*Barika-ı hakikat müsade-me-i eskârdan doğar*"; yani, *gerçeğin çiçeği fikirlerin çatışmasından açar...*

-III-

Bu söyleşide üzerinde durmak istediğim üçüncü konu, *sosyal bilimlerde çok-seslilik* üzerine. Bizim bilim alanımız çok-seslidir. Doğa bilimlerine çok öykünen iktisadın bile, en standartlaşmış, en formel, bir aralar neredeyse gelişimini tamamlamış sayılan alt-alanlarında (örneğin mikro iktisatta) bile sürekli yenilenme ve çok-seslilik geçerlidir. Tabii diğer sosyal bilim alanlarının da aynı renkliliği taşıdığını biliyoruz ve bundan da zevk duyuyoruz.

Buna karşılık, sosyal bilimlerin uygulanma alanlarına -örneğin iktisat biliminin uygulanma alanını oluşturan olan iktisat politikasına- geldiğimizde bizim çoksesli disiplinimiz birden bire teksesliliğe dönüşüyor. Açış konuşmasında Oğuz Oyan arkadaşım bir cümleyle değindi; son yirmi yıldan bu yana Türkiye'ye iktisat politikaları tartışmaları girdiği zaman, "başka seçenek yok" sloganı egemen oluyor ve tartışma ortadan kalkıyor. Bu tavrın tüm sosyal bilimcilerde ve tabii özel olarak da iktisatçılarda isyankâr bir tepkiye yol açmaması şaşırtıcıdır.

İşin acı tarafı, uluslararası kapitalizmin üst organları tarafından bizim gibi gelişmekte olan ülkelere tek seçenek olarak pazarlanan ve dayatılan kimi

iktisat politikaları, Batıdaki iktisatçılar tarafından, üstelik sadece radikal iktisatçılar tarafından değil, giderek artan sayılarda "düzen-içi", tutucu iktisatçılar tarafından da ağır biçimlerde eleştirilmektedir. Bizimkiler, bu durumu algıladıklarında belki tavır değiştirecekler; yani dışta yapıldığı için eleştiri saygınlık kazanabilecek. Bu tavır değişikliğinin hâlâ ortaya çıkmamış olması, düzen-içi çevrelerin fikri tembelliğini mi gösteriyor acaba?

"Başka seçenek yok" söyleminin yerleşmesinin, iktisat-dışı sosyal bilim kollarını yakından ilgilendiren boyutları da var. Örneğin son yıllarda Türkiye toplumunun geleceğini belirleyen pek çok konularda karar alma süreci siyasetin dışına kaymaktadır. Uluslararası kuruluşlardan gelen formül, reçete ve öneriler, siyaseti önce tutsak alıyor, daha sonra karar alma sürecinin giderek genişleyen bölümlerini, özerk, ancak atanmış kurum ve kurullara ve bunları yönlendiren uluslararası kuruluşlara intikal ediyor. Bu dönüşüm, "ekonomiyi siyasetten kurtarma" sloganıyla ve aydın çevrelerde alkışlanarak pazarlanıyor. Özünde tamamen anti-demokratik bir içerik taşıyan bu slogan, belki iktisat politikalarıyla öncelikle ilgilendiğimiz için, benim gibi birkaç iktisatçıyı çok rahatsız etti, fakat asıl tedirginliğin siyaset bilimciler ve hukukçuların saflarında doğması gerekmez miydi? Siyasetin dışına kaydırılan ekonomi kimin alanı içine girecektir? Siyaset, ekonomiden uzaklaşırsa, toplumun yoksul ve emekçi katmanlarının siyasetten beklentileri giderek sıfırlanmayacak mı? Siyasetten beklentileri sıfırlanan insanların siyasete katılması, demokrasiyi benimsemesi nasıl beklenir? Temsili demokrasinin sosyal tabanının bu derecede daralmasından kim ne yarar bekliyor? Aydınlar için önem taşıyan insan hakları, fikir özgürlüğü, aykırı olma özgürlüğü, sosyal tabanını (dolayısıyla meşruiyetini) yitiren bir sözde demokraside ne kadar ayakta kalabilecek? İnsanlarımızın ekonomik ve sosyal politika alanlarında kaderlerinin belirlenmesi kimlere devredilecektir? Beni kötümserliğe sürükleyen bu sorular karşısında, sivil toplum tutkunu siyaset bilimcilerin suskunluğunu, açıkçası, biraz hayretle karşıyorum.

Güncel söylemler çevresinde sosyal bilimcilerin suskunluğu üzerinde başka örnekler de verebilirim. Aydın katmanların saflarında bir moda haline gelmiş olan popülizm karşıtı söylemin ideolojik içeriğinin incelenmesi, henüz araştırıcısını bekliyor. Çapaçul söylemler geliştiriliyor; bilim alemi de bunları tartışmadan kullanmaya, neredeyse özümsemeye başlıyor. Mesela kapitalizm, nasıl olup da "piyasa ekonomisi" diye adlandırıldı? Derken, nasıl olup da "piyasa ekonomisi"nin başına "serbest" sözcüğü geçti? Metodolojik

sorunlar üzerinde titizlikleriyle ünlenmiş veya ideoloji analizleriyle sivrilmiş bilim insanlarının bu inşa ve eklenti karşısında tedirgin olmaları, bunları derinliğine çözümleyerek eleştiriye yönelmeleri beklenmez mi idi? Yeni düzmece-kavramlar var: "Yönetişim (governance)" ... İçeriği belirsiz ve belirlenemez... "Sosyal sermaye"... Hatta bana göre bir kavram olma meziyetlerini, özelliklerini taşımayan "küreselleşme"... "Gelir dağılımı" analizleri bir kenara atılarak, niye gündem "yoksulluk" üzerine kaydırılıyor. Düşünmek, tartışmak, eleştirmek gerek...

Kısacası öyle bir dönemeçten geçiyoruz ki, iktisatçıları uğraştıran kimi olay ve dönüşümlerin diğer sosyal bilimcilerin katkısı olmadan eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulması imkânsız görünüyor. Haddimi aşıyor olabiliyim; hatta bazı değerli katkıları görmemiş olabilirim; fakat bir iktisatçı olarak siyaset bilimciler başta olmak üzere diğer alanlardan bu sorunlar çevresinde yeterince katkı alamamış olduğumuzu düşünmekteyim. Kısacası, bana öyle geliyor ki, sosyal bilimler, hem kuramsal, hem ampirik çalışmalarında bugün her zamanki gibi çokseslilik içindedir; ama buna karşılık günlük hayatımızı etkileyen uygulama ve politikadaki tek-sesliliğin çok ciddi, hatta şiddetli bir eleştirisini yapma noktasına geldiğimizi düşünüyorum.

-IV-

Son olarak çokseslilik tartışmasından bir adım daha öteye gideceğim. Toplumsal gelişmelerle *sosyal bilimlerdeki akımlar -veya okullar-* arasında bir ilişki var mı? Bu soru üzerinde durmak istiyorum. Hemen söyleyeyim: Dar anlamda çok-seslilik elbette vardır; örneğin dış ticarete serbestlikten yana bazı neoklasik iktisatçılar, diyelim Krugman ve Bhagwati, sermaye hareketlerinde kontrollardan yana tavır alabilirler. Başkaları, sermayenin dünya çapında serbest dolaşımının, refahı yaygınlaşan sihirli bir anahtar olarak görecektir. Ancak **tek bir kuramsal yaklaşım içinde çok-seslilik ile, farklı okulların** yanyana, bazen mücadele içinde var olmalarından kaynaklanan çok-sesliliği ayırmak gerekir.

Önce şunu söyleyeyim: Eğer sosyal bilimciler olarak dünyayı açıklamak ve kavramak çabası içindeyseniz, öyle sanıyorum ki yaşadığımız ortamın güç odaklarına karşı eleştirel bir tavır içinde olmak işimizi kolaylaştıracaktır. Yani "salt iyi bilim yapmak için eleştirel olalım" demek istemiyorum; ama analiz tarzımızın ideolojik tarafsızlık taşımayacağını bilmek lazım. Yani dünyaya eleştirel olarak mı bakıyoruz, onun apolojisini mi yapıyoruz? Bu tür bir tavır alış, ya açık, ya örtülü olarak; ister farkında olun, ister farkında'olmayın,

herkeste vardır. Ve (kesin konuşmuyorum; iddialı olamam, ama) benim değerlendirmeme göre, eleştirel tavır, kural olarak daha verimlidir.

Sosyal bilimlerin tarihsel evrimine baktığımızda, öyle sanıyorum ki egemen bilimsel paradigmaya, sorunsala tepki olarak gelişen sosyal bilim okulları, toplumsal gelişmelerle de yakından ilgilidir. Elbette toplum, bilim insanından bağımsız gelişir; bu, "ayanı beyan"dır. Fakat bilim insanı, son tahlilde bu toplumsal gelişmelere ayak uydurmak ve onların karşısında yeni tavırlar geliştirmek zorundadır. Bu gelişmeleri kavramada mevcut bilimsel paradigma yetersiz kalıyorsa, yeni okullar oluşuyor.

Bunun örneklerini iktisattan verelim: Kapitalizmin sanayi devrimine yönelişinde, bu yönelişe ayak bağı olan eski düzene karşı tepkiler ile **klasik politik iktisat**; 19. yüzyılın işçi sınıfı hareketleri ve devrimci dönüşümleri ile **Marksist iktisat**, bu dönüşümler karşısında düzeni koruma, haklılaştırma, rasyonalize etme arayışı ile **neoklasik iktisat**; büyük dünya buhranı ile **Keynesgil** devrim; 1945 sonrasının "kapitalizmin altın çağı" diye anılan ve yani sosyal demokrasinin evrensel (ve de facto) hâkimiyetiyle **Neo-Keynesgil okullar** arasında yakın ilişkisi olduğunu yadsıyabilir miyiz? Aynı dönemde üçüncü dünyadaki antiemperyalist mücadelelerle **bağımlılık okullarının** ve bağımsız üçüncü dünya ülkelerinin sanayileşme-gelişme arayışıyla **kalkınma iktisadının** doğuşları arasında yakın ilişki var.

Hemen şunu söyleyeyim: Sözü ettiğim tarihsel dönüşümler aşıldıktan sonra, bu okullar kaybolmaz; sosyal bilimlerin, benim verdiğim örnekte iktisadın, ortak malzemesi, mirası haline gelirler. İktisat, bunları böyle üst üste koyarak inşa edilen bir disiplin değildir. Yaşayan iktisadın içinde bu eski eleştirel okulların öğeleri vardır; fakat öyle bir dönem gelebilir ki, tek bir okul iktisat öğretimine yahut sosyal bilim öğretimine daha fazla damgasını vurur. Hatta geçmişi yadsıyarak, bilimsel öğretiyi tekelleştirmeye çalışır. Yakın geçmişte böyle dönemeçlerden geçtik...

Bu tür tekelleşme olguları, ve onların aşılması ile, sosyal bilimlerin gelişimini büyük ölçüde belirleyen üniversite eğitim sistemleri arasında yakın ilişki var. Toplumsal hayatta çalkantılar ve kurulu düzene karşı tepkiler (bilimsel ortamdaki bağımsız olarak) güçlendikçe, toplumlarının birer parçaları olan sosyal bilimciler bu dönüşümler karşısında tavır oluşturmaya veya onlara uyum sağlamaya çalışırlar. Önce, egemen ideolojik söylemin damgasını taşıyan akımların bünyesinde eleştirel tavırlar güçlenir; daha sonra arka pla-

na atılmış, üniversite programlarından dışlanmış eski okulların eleştirel katkıları yeniden keşfedilir. Onlara katılmalar ve (daha da önemlisi eski kurama ve yaklaşıma katkılar) canlanır. Ve sosyal bilimler, bir kez daha, farklı, rakip okulların ve her okul içinde çok-sesliliğin birlikteliği ile zenginleşir.

Ne var ki, bu dönüşüm zaman alır. Sosyal bilimlerde sorunsalda kökten değişmelere dayalı farklı okulların (yeni baştan) saygınlık kazanması uzun sürer. Var olan bilişmsel ortamda sosyal bilimcinin yetişmesi, oluşması ve olgunlaşması uzun, sancılı bir süreçtir. Yetişkin bilim insanı, tüm bilimsel formasyonunu hızla yenileyerek tavır ve takım değiştiremez. Bu nedenle, toplumsal dönüşümlerle, bu dönüşümlerden kaynaklanan, esinlenen yeni-tip bilim insanının yetişmesi arasında 5-10 yıllık bir zaman aralığı vardır.

Örneğin, 1960'lı yılların sonunda Batı kapitalizminde başlayan toplumsal çalkantılar ve radikalleşme, üniversitelerin geçmiş yüzyılın tüm eleştirel okullarını, örneğin Marksizmi yeniden keşfetmesi ile sonuçlandı. Önce Batılı üniversiteler yeni kürsüler, kurdular. Ders kitapları yeniden yazıldı. Lisans-üstü programlar yeniden düzenlendi. Marksizm, emperyalizm, sosyalizm, sınıf analizleri, sınıf mücadeleleri, kadın ve ırk incelemeleri üzerinde doktora tezleri arttı. Bu dalga ile atılan bilimsel tohumlar yetişkin bilim insanları haline geldikten bir süre sonra dış dünya değişti. Sözde küreselleşmenin, yeni dünya düzeni adı alan emperyalizmin, monetarizmin ve sermayenin mutlak anlamda egemen olduğu tek kutuplu bir dünyada, eleştirel bir formasyonla yetişmiş bir uşak sosyal bilimci, bilimsel edinimlerine artık talep olmadığını farkettiler. Değişen koşullarda işe yaramayan araçlarla ve bilgi birikimiyle yeni döneme girdiler.

Sosyal bilimin temel problemlerinden biri budur. 21. yüzyılın başlarında, şu andaki mesleğe giren sosyal bilimci arkadaşlarımız, genç kuşak ise, sözünü ettiğim o tutucu dünyanın belirlediği ideolojik ortamda yetiştiler. Önceki kuşağın yetişmesine katkı yapan eleştirel okullar, onların, yani sizlerin bilimsel birikiminin yapı taşları olmadı. İstisnai edinimler elbette var, genç kuşağın zaman zaman beni şaşkırtan çok ilginç ürünlerine tanık oluyorum. Fakat bu ürünler, genç bilim insanlarının standart, formel eğitim süreçleri içinde edinilmiş değil, onun dışındaki çabalarla edinilmiş birikim öğeleri.

Bugünlerde dünya yeniden değişiyor; yani 20-25 yıllık bir tutucu dönemden yeni bir eleştiri ve çalkantı dönemine geçiyor dünya. Buna hepimiz tanık oluyoruz; küreselleşme denilen olguyu reddeden, protesto eden, onun temsil

ettiği kurulu düzene karşı bayrak açan mücadeleler başladı. Dış dünyadaki bu yeni eleştirel ortam, er veya geç bilimsel ortamı da etkileyecektir. 40 yıl önce gördüğümüz süreç, yeni bir biçimde başlayarak ve büyük ihtimalle bir kez daha Batı üniversitelerinden başlayarak öğretim kurumlarının eğitim programlarını, araştırma gündemlerini dışarıda esen fırtınalara ayak uydurmaya zorlayacak...

Yine iktisattan örnek vereyim: İktisadi düşünce tarihinin çöp sepetine yahut gettosuna atılmış görünen -bugün Batılı üniversiteleri kastediyorum özellikle- klasik ve Marksist politik iktisat, bağımlılık kuramcıları, Neo-Keynesçi kuramlar, günümüze ışık tutan boyutlarıyla ders kitaplarındaki saygın yerlerini yeniden alacaklar. 1980'i izleyen yıllarda lisans ve lisansüstü programlarında ders kitaplarının endekslerinde artık rastlanmayan, ama sosyal bilim şu veya bu doğrultuda gelişmesine geçmiş dönemlerde kesinlikle katkı yapmış bulunan ve mesela 1960-70'li yıllarda hakettikleri konum ve referansları bulunan, ama bugün unutulmuş isimler var: **Luxembourg, Hilferding, Preobrazhenski, Baran, Sweezy, Dobb, Veblen, Sraffa, Kalecki, Lange, Polanyi, Prebisch** gibi isimler tekrar endekslere girecek, tekrar sosyal bilim yaşayan anıtları olarak yerlerini alacaklar. Türkiye'de sosyal bilimlerin bu dönüşümle hesaplaşması da kaçınılmazdır.

20 yıl kadar önce bir toplantıda karşılaştığım bir örneği aktarmak istiyorum: Mısırlı ve Türk bilim insanlarının toplandığı bir ortamdaydık, özellikle Mısırlılar "infitah" diye adlandırılan dışa açılma ve liberal yönelişlere kendilerini kaptırmışlardı. Toplum-devlet karşıtlığına dayalı bir söylemin adeta tutkusu içindeler. Bizim Türk grubunda da ben biraz yalnız kalmıştım; biz de biraz daha planlamacı politikaları savunur görünüyorduk. Mısırlılarda Nasır'cı tek bir iktisatçı vardı, Celal Amin... Bir ara, Celal Amin beni bir kenara çekti ve dedi ki, "biraz dışımızı sıkarsak, öbür yüzyılda kıtlık rantından yararlanacağız." Celal Amin 21. Yüzyıla kadar dışını sıkı mı? Kıtlık rantı vurgununu buldu mu? Bunu bilmem ama, ben şimdi Türkiye'de o kadar yalnız değilim.

Bir latifeye sözlerimi noktalayayım: Yeni dönem, demin söylediğim radikal açılımlara gebedir. Sadece toplumu anlama bakımından değil, kariyerist amaçlarla bile olsa gençlere derim ki, hazır olun; geleceği öngörün ve yeni rüzgarlara duyarlı olarak, yavaş yavaş o taraflara yönelin.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkürler...